

ARAP BAHARI'NDA ÜÇÜNCÜ DALGA MI?

PROF. DR. AHMET UYSAL

Başkan ORSAM

“

Arap Baharı'nın ilk aşamasında bazı Körfez monarşileri desteklediği rejimlere mali yardımlar sağlayarak ve bu rejimlerin bazı yönetsel reformlar yapmasını önererek krizi atlmasına yardımcı olmuştur. Yeni bir dalga durumunda da bu rejimlere destek gelecektir. Özellikle yüksek petrol fiyatları sayesinde Körfez ülkelerinin mali yardım ve ucuz petrol desteği sağlamaları sürecektir. Ancak Arap Baharı öncesindeki şartlar bugün de ortaya çıkmıştır, özellikle petrol üretmeyen Arap ülkeleri yeniden ciddi sosyal ve siyasal patlamalara şahit olabilir.

”

I.

Dünya Savaşıyla Osmanlı Devleti'nden koparılan Arap dünyası doğrudan

veya dolaylı olarak sömürgeleştirilmişti. Osmanlı parlamentosu yıkılırken bile ilan ettiği Misak-ı Milli ile Sykes-Picot Anlaşması ve Balfur Deklarasyonu'na karşı Arap topraklarının da bağımsız olmasını istiyordu. Ancak olaylar Sykes-Picot'un istediği şekilde gelişmiş ve bugün Ortadoğu diye anılan bölge sömürge yönetimleri arasında parçalanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Arap toplumları siyasi bağımsızlığını kazansalar da tam bağımsız olmadıkları gibi parçalanmışlığı aşarak birleşmeyi sağlayamamışlardır. Parçalanmış ve Batı'ya bağımlı yapı büyük oranda günümüze kadar devam etmiş ve bölgenin sorunları çözülmeden yeni milenyuma kadar gelinmiştir.

ORTADOĞU'DAKİ REFORM FIRSATLARI VE OTOKRAT REJİMLERİN TEPKİSİ

Arap dünyasında ister krallık, cumhuriyet adı altında ister diktatörlük adı altında olsun Batı'ya bağımlı rejimler içeride halkın beklentilerini karşılayamadığı için baskıcı yöntemlerle ve dış destekle ayakta ka-

labilmişlerdir. Suriye gibi Doğu Bloku'na yakın ülkeler de farklı değildir. Yeni dönemde halkların artan beklentisiyse demokrasi, kalkınma ve özgürlük ortamının sağlanmasıydı. Kalkınma için gerekli olan her şey, enerji kaynakları, sermaye, genç nüfus ve jeopolitik konumun getirdiği ticaret imkânları bölgede zaten hâlihazırda mevcuttur. Dünyanın en kritik bölgesinde çok önemli kaynaklara sahip Arap halklarının birleşmesi, bağımsız ve demokratik olması genel itibarıyla engellenmiştir. Bu konuda Batı ve Doğu kamplarının öncül aktörleri ve bölgedeki otoriter rejimler görüş birliği içinde olmuştur.

“

Batı ülkeleri geçmişte olduğu gibi Soğuk Savaş sonrası süreçte de Arap halklarının demokratikleşme talebini görmezden gelmiş ve otoriter rejimleri desteklemeye devam etmiştir.

”

Bugüne kadar Arap dünyasında birçok demokratikleşme fırsatı kaçırılmıştır. İlk fırsat II. Dünya Savaşı'nı takiben kazanılan bağımsızlıktan sonra doğmuştu fakat Avrupa'daki sosyalist ve bazı faşist fikirlerden esinlenen Nasırcı ve Baasçı bazı aktörlerin demokratikleşme niyeti olmamıştır. Özellikle Cemal Abdünnasır popüler ve karizmatik figür olduğu için demokrasiye geçişi tercih etmemiş ve böylece Mısır halkı baskıcı yönetimde kalmıştır. Batıcılık ve bağımsızlık konusunda Körfez krallıklarıyla mücadele etmesine rağmen Nasır demokrasi karşıtlığında

Körfez'in monarşik rejimleriyle uzlaşmıştı. Suriye ve Irak'ta başa gelen Baas rejimleri de halkçı söylem benimsemesine rağmen halka yönetimi teslim etmeyi düşünmediler. Soğuk Savaş döneminde

Batı'ya yakın olan ülkelerden Mısır ve Ürdün gibi ülkeler de demokrasiye geçmeyi düşünmediler.

Arap dünyasında ikinci demokratikleşme fırsatı Soğuk Savaş'ın bit-

mesinden sonra 1990'larda Doğu Avrupa'da yaşanan demokratikleşme dalgasıyla gelişmiştir fakat bu dalga Ortadoğu'da destek görmemiştir. Batı ülkeleri geçmişte olduğu gibi Soğuk Savaş sonrası

süreçte de Arap halklarının demokratikleşme talebini görmezden gelmiş ve otoriter rejimleri desteklemeye devam etmiştir. Üçüncü gelişmeye milenyumla birlikte 11 Eylül Saldırıları sonrasında, Amerikan yönetiminin Ortadoğu'nun demokratikleştirilmesi gerektiğini düşünmesidir. Ancak bu sürecin Irak işgali ve Afganistan'ın kaosa evrilmesi ve bölgenin kendisinden kaynaklı sosyo-politik dinamikler yerine ABD'nin zorlaması yani dış müdahalesiyle olması bölgedeki anti-Amerikan ve anti-Batı tepkiyi haklı olarak güçlendirmiştir. Bölge halkları demokrasi-reform arayışını işgal ya da müdahale gibi süreçlerle değil kendi taleplerinin desteklenmesi yoluyla onaylamaktadır.

Ortadoğu'nun kritik ülkesi Mısır'da hâkim olan Hüsnü Mübarek yönetimi, ABD ve İsrail ile yakın ilişkilerini de kullanarak Batı, çıkarlarına uygun şekilde dış-iç politikasını dizayn ettiği için Mübarek yönetimini reform konusunda zorlamamıştır. Diğer taraftan 11 Eylül Saldırıları'ndan sonra ABD yönetici elitleri, Suudi Arabistan'ı Selefî hareketleri desteklemesi yüzünden eleştirmiştir. Bu rahatsızlığa rağmen George W. Bush yönetimindeki neo-muhafazakâr kadro İsrail'in de yardımlarıyla Mısır ve Suudi Arabistan'a baskıyı azaltmıştır. Bush yönetimi Libya lideri Muammer Kaddafi'ye bile el-Kaide ile mücadele kapsamında alan açmıştır. Afganistan ve Irak'ta demokrasi ihracı projesinin geri tepmesi, Bush'tan sonra gelen Demokrat Başkan Barack Obama'yı bile bölgede demokrasiyi ya da reform sürecini hararetle desteklemekten alıkoymuştur. Erken dönemde bu yönde çağrılar yapma-

sına rağmen Obama yönetimi, özellikle DAESH terörüyle birlikte klasik Batı çizgisine yani otoriter rejimler üzerinden bölgede siyaset yürütmeye geri dönmüştür.

ARAP BAHARI SÜREÇLERİ: BASKILANAN DÖNÜŞÜM VE REFORM TALEPLERİ

Parçalanmışlık ve siyasi baskıların yanı sıra Ortadoğu'da yaygın olan işsizlik, fakirlik ve göç gibi kalkınma sorunları 2008 Küresel Ekonomik Krizi'nden sonra daha da belirginleşmiştir. Daha çok Avrupa ve Amerika'yı vuran kriz yüzünden petrolü olmayan ülkeleri turistler de tercih etmeyince ekonomik sorunlar daha fazla ortaya çıkmıştır. Ekonomisi tarım ve turizmle dayalı bölge ülkelerinin başında Mısır, Tunus ve Fas gelmekteydi. Yemen, Libya ve Suriye ise turistik bölgeleri olmasına rağmen daha fazla tarım odaklıydı.

2011 başında Tunus'ta patlak veren isyanlar, hızlıca aynı sorunları yaşayan Arap ülkelerine yayılmış ve bazı baskıcı yönetimleri devirmiştir. Petrol ve gazı bulunan Libya'daki Kaddafi yönetimi dış destekle devrilebilmişti. Tunus'un bölgesel ve küresel dengelerde sınırlı ağırlığı olduğu için isyanlar sonucunda Zeynel bin Ali yönetiminin düşmesi çok dikkat çekmemişti. Ancak gösteriler bölgenin en önemli ülkesi Mısır'a sıçrayınca Obama yönetimi de bir karar vermek zorundaydı. Obama ve Mısır Ordusu, bu büyük dalganın önünde durmak yerine bir anlamda kaptanı feda ederek gemiyi kurtarmaya yöneldiler. Geniş protestolar sonrasında daha önce oğlunu kendi yerine getirerek başkan yap-

mak isteyen ordu Mübarek'i indirip yönetimi 2011'de devraldı. Ordu, Mısır halkının demokrasi taleplerine kayıtsız kalmıyormuş gibi yaparak aslında eski düzene geçiş yolunu hazırladı ve halk oyuyla seçilen Muhammed Mursi yönetimini 2013'te yine bir askerî darbeyle devirdi.

Mısır'daki Abdülfettah el-Sisi darbesini Libya'da Halife Hafter darbesi ve Yemen'de Husi darbesi girişimleri takip etti. Suriye'de ise halk ayaklanmaları ve reform çabaları karşısında Beşar Esad rejimi Hizbullah, İran ve Rusya gibi aktörlerin ve "DAEŞ bahanesi"nin yardımı ile ayakta kalabildi. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Mısır gibi statükocu aktörler öncülüğünde demokrasi-reform dalgası kırılmak istendi. Donald Trump'ın ABD'de iktidara gelmesiyle de demokrasi karşıtı cephe daha güçlendi fakat Cemal Kaşıkçı cinayeti bu kampın gücünü sınırladı. Bu cinayetle İsrail ile kapsamlı normalleşmeyi de öngören Trump öncülüğündeki yeni Ortadoğu projesi rafa kalkmış oldu. Aynı şekilde Arap Baharı'na destek verdiği için cezalandırılmak istenen Katar da Türkiye ve bazı ülkelerin desteğiyle kuşatmayı kırdı.

2019 yılı Arap Baharı'nın kısmen canlandığı, rejimleri düşürmese de bazı yönetimleri ve politikalarını sarstığı bir yıl olmuştur. Sudan, Cezayir, Irak ve Lübnan'daki protestolarla gelen kısmi değişim, Arap Baharı'nın ilk aşamasına kıyasla daha barışçıl yöntemlerle olmuştur. Ayrıca bu ülkeler birinci dalğadan fazla etkilenmeden çıkmışlardı. Örneğin Cezayir, 1990'lar-daki iç karışıklığın yaraları taze

olduğu ve bazı iyileştirmeler yapıldığı için devrim sürecine girmeyi tercih etmemiştir. Dolayısıyla, ikinci dalga halk gösterileri Cezayir'de hükümeti düşürmüş ve halkın çıkarlarına daha duyarlı bir ekibin yönetime gelmesine yol açmıştır. Sudan ise bölünmeden dolayı ortaya çıkan faturayı ağır ve geç ödemiştir. Halk dış desteği arkasına alarak Ömer Beşir yönetimini devirmiştir.

“

Körfez'den gelen desteğin kesilmesi, savaşın yıkımı ve Esad rejimine yönelik ABD ambargoları, Hizbullah kontrolündeki Lübnan ekonomisini çok zorlamıştır. Buna karşı yapılan yaygın protestolar Lübnan'da hükümeti istifaya zorlamışsa da durum çok değişmemiştir. Bu süreçler söz konusu ülkeleri derinden etkilemese de değişim için kapı aralanmış ve mücadele sürmektedir.

”

Lübnan ise Suriye iç savaşının faturasını ağır ödeyen ülkelerin başında gelmektedir. Suriye savaşına müdahale eden Hizbullah, İran desteğiyle ülkede büyük oranda kontrolü ele geçirmiştir. Bu yüzden Körfez'den gelen desteğin kesilmesi, savaşın yıkımı ve Esad rejimine yönelik ABD ambargoları, Hizbullah kontrolündeki Lübnan ekonomisini çok zorlamıştır. Buna karşı yapılan yaygın protestolar Lübnan'da hükümeti istifaya zorlamışsa da durum çok değişmemiştir. Bu süreçler söz konusu ülkeleri derinden etkilemese de değişim için kapı aralanmış ve mü-

cadele sürmektedir. Diğer bir ifadeyle 2019'da başlayan süreç Arap Baharı'nın daha barışçıl ikinci turu olarak görülebilir. Koronavirüs salgınıyla dünya ekonomileri gibi tüm Arap ülkeleri de sıkıntı yaşamıştır. Maske, oksijen makineleri ve aşı eksikliği gibi sağlık hizmetlerinin eksik olmasının yanında, ülkelerin aldığı tam kapanma kararları Arap ekonomilerini sarsmıştır. Tam kapanma kararları özellikle Tunus, Mısır, BAE gibi turistik ülkelerin gelir kaynaklarını

çok daraltmıştır. Petrol fiyatlarının düşmesiyle hem petrol ülkelerini hem de orada çalışan veya oralar-
dan yatırım alan diğer Arap ülke-
lerini olumsuz etkilemiştir. Körfez
ülkelerinin yabancı çalışanlarını
geri göndermesi de Mısır ve Lübnan
gibi Körfez ülkelerine işçi gön-
deren ülkelere ayrı yük oluştur-
muştur.

Koronavirüsün etkileri bitmeden
Rusya'nın Ukrayna işgali ortaya
çıkmıştır. Bu savaş, gıda ve petrol

fiyatlarını artırarak dünya ekono-
milerini olumsuz etkilemiştir. Dün-
yadaki buğday ihracatının dörtte
birini sağlayan Rusya ve Ukrayna'daki
aksama Arap ülkelerini
daha çok etkilemektedir. Mesela,
Mısır buğday ihtiyacının yüzde
70'ini Rusya ve Ukrayna'dan sağ-
lamaktadır ve sübvans edilecek halka
ucuz buğday vermektedir. Gıda ve petrol
fiyatlarının artması ülkede ciddi ekonomik
ve sosyal sıkıntıları beraberinde getirmek-
tedir. Benzer durum Tunus ve

Lübnan için de geçerlidir. Lübnan'da
savaştan önce 2019'dan bu yana gıda
fiyatları zaten yüzde bin artmıştı. Suriye
ve Yemen'de durum çok daha vahim
durumdur. Bu ülkeler buğday ve gıda
satın alacak kaynak bulamamakta ve
açlığa yakın yoksulluk yaşamaktadır.
Fiyatların artması yanında Rusya ve
Ukrayna'dan hububat nakliyatında zorluk
yaşanmaktadır çünkü savaş dolayısıyla
Rusya kendi üretimini satmaya pek
yanaşmadığı gibi, Ukrayna'nın satışına
da engel olmaktadır. Savaş yüzünden
bu yılki ürünlerin hasadının yapılamaması
da ihtimal dâhilinde olunca dünyada gıda
tedariki ciddi kaygı uyandırmaktadır.

Petrolü olmayan Ürdün ve Fas krallıkları
da ekonomik olarak zor durumdadır.
Yardımları azaltsalar da Körfez krallıkları,
dayanışma içinde bu ülkeleri kollamaktadır.
Arap Baharı'nın ilk aşamasında bazı Körfez
monarşileri desteklediği rejimlere mali
yardımlar sağlayarak ve bu rejimlerin bazı
yönetimsel reformlar yapmasını önererek
krizi atlattırmasına yardımcı olmuştur.
Yeni bir dalga durumunda da bu rejimlere
destek gelecektir. Özellikle yüksek petrol
fiyatları sayesinde Körfez ülkelerinin mali
yardım ve ucuz petrol desteği sağla-
maları sürecektir. Ancak Arap Baharı
öncesindeki şartlar bugün de ortaya
çıkmıştır, özellikle petrol üretmeyen Arap
ülkeleri yeniden ciddi sosyal ve siyasal
patlamalara şahit olabilir. Sonuç olarak
bölgedeki reform-demokratikleşme sancuları
sürmekte ve bu sancuların farklı gelişmelere
ne zaman evrileceğiyle belirsizliğini korumak-
tadır. ■

